

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
кафедра етики та естетики

Алія: КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА РУХУ В 70-80-Х РР. ХХ СТ.

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 033 - Філософія
освітнього рівня «бакалавр»

студентки
IV курсу ОР «бакалавр»
денної форми навчання
Петрової Єлизавети Давидівни

Науковий керівник -
кандидат філософських наук, доцент
Єфіменко Віталій Віталійович

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри _____

Київ – 2024

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. Розділ 1. Що таке алія. Причини та передумови алії в 70-80-х рр. ХХ століття.....	6
3. Розділ 2. Культурна політика СРСР щодо репатріації євреїв в 70-80-х рр. ХХ століття.....	17
4. Розділ 3. Культурна політика Ізраїлю щодо репатріації євреїв з СРСР в 70-80-х рр. ХХ століття.....	26
5. Розділ 4. Культурна взаємодія держави Ізраїль та незалежної України.....	36
6. Висновки.....	44
7. Список використаних джерел.....	47

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: Майже 4 тис. років в єврейському середовищі перманентно піднімали ідею необхідності повернення на історичну батьківщину. Алія з Радянського Союзу 1970-х – 1980-х років — це масова еміграція радянських євреїв до Ізраїлю після того, як у 1971 році Радянський Союз скасував заборону на еміграцію євреїв-відмовників . Більше 150 000 радянських євреїв іммігрували протягом цього періоду, мотивовані релігійними чи ідеологічними прагненнями, економічними можливостями та бажанням уникнути антисемітської дискримінації.

Культурна політика Ізраїлю щодо алії в 70-80-х рр. була та є важливою донині як фактор успішного кейсу переселення цілого етносу та порятунку мільйонів євреїв. Це дає нам змогу оцінити важливість такого феномену як алія та її природи походження. Саме ці переселення в більшості вплинули на історичний хід подій та дозволило здійснитись великій кількості рішень, що так чи інакше стали вирішальними для багатьох держав. Наразі ми можемо розглядати інтеграцію в суспільство Ізраїль тих часів як приклад для використання різними країнами для порятунку народів, що досі потерпають від диктаторства та тоталітарних режимів у ХХІ столітті. Для розуміння сьогоденного досвіду, потрібно аналізувати минулі події, щоб коректно надавати оцінку сьогоденним. Після російського вторгнення в Україну в 2022 році Ізраїль оголосив операцію «Іммігранти повертаються додому». Станом на червень 2022 року до Ізраїлю прибуло понад 25 тисяч осіб з України, Білорусі та Молдови. Існує історія еміграції українських євреїв до Ізраїлю, яка надає додатковий контекст останньому втечу українських євреїв. Це особливо помітно з початку 1970-х років, коли було скасовано заборону на еміграцію євреїв-відмовників. За оцінками, приблизно 150 000 євреїв з Радянського Союзу емігрували до Ізраїлю

в той час, а ще 380 000 втекли після розпаду Радянського Союзу. Сплеск також був помічений у 2014 році, коли кількість українських євреїв, які зробили алію, збільшилася на 190%, ймовірно, у відповідь на анексію Криму та окупацію Східної України. Ці масові еміграції до Ізраїлю, поряд з еміграцією до Сполучених Штатів і Німеччини, є однією з причин, через які, за оцінками, українське єврейське населення скоротилося на 91% за останні тридцять років. Отже, яке майбутнє чекає українських євреїв? Дуже важко, і, мабуть, нерозумно, спекулювати. Еміграція до Ізраїлю ще триває. Досі українські євреї продовжують знаходити притулок на ізраїльській землі. Однак у міру розвитку війни ситуація потребує подальшого моніторингу.

Об'єктом дослідження є культурна політика СРСР та Держави Ізраїль по відношенню до репатріації єврейського населення.

Метою роботи є розкриття особливостей поняття алії та її особливості в 70-80-х рр. ХХ століття.

Методи дослідження :

Історичний метод – його застосування дало змогу розкрити основні філософські положення поняття алія та дослідити причини її виникнення.

Функціональний метод – за допомогою даного методу став можливим аналіз кожного окремого елементу руху алії з СРСР.

Системний метод – за його допомогою були узагальнені та виявлені основні положення алії 70-80-х рр. ХХ століття.

Порівняльний метод – його використання дало змогу виявити ставлення СРСР та Ізраїлю до руху алія.

Структуру кваліфікаційної роботи складають вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 40 сторінок.

Список використаної літератури нараховує 43 джерело.

РОЗДІЛ 1

Що таке алія. Причини та передумови алії в 70-80-х рр. ХХ століття

Алія (іврит: עלייה) означає "підйом" і є терміном, що використовується для опису репатріації євреїв до Ізраїлю. Це поняття має глибоке коріння в єврейській історії та культурі, символізуючи повернення єврейського народу на свою історичну батьківщину. Після створення Держави Ізраїль у 1948 році алія стала ключовим елементом державної політики, спрямованої на збільшення єврейського населення країни та зміцнення її соціальної та економічної бази.

Кожного року, а саме на сьомий день місяця Хешван за єврейським календарем народ Ізраїлю святкує Тиждень Алії та день Алії. Це рішення було законодавчо прийнято в червні 2016 року, щоб відзначити неоціненний внесок всіх репатріантів в процесі становлення держави Ізраїль. Ця святкова дата для всіх євреїв не випадково була призначена на сьоме Хешван, саме цей день передує тижневій главі Тори "Лех Леха", що оповідає про веління Бога Аврааму прямувати до Землі Ізраїлю. "Ми народ, єдиний народ. Ми щиро намагалися інтегруватися з навколишнім людським середовищем, зберігаючи лиш релігію наших предків. Нам цього не дозволяють. Марно ми були вірними, а в деяких краях навіть самовідданими патріотами; намарно жертвуємо своєю кров'ю і добром, так само як наші співгромадяни, даремно прагнемо підняти престиж наших рідних країн в царині мистецтва і культури, примножити їх багатство завдяки торгівлі та обміну. У наших вітчизнах, у яких живемо вже сотні літ, нас називають іноземцями; що більше, нас називають такими навіть ті, чийх народів не було в цій країні, коли наші предки вже тут стогнали. Хто в країні чужак, може вирішувати лише більшість; тут вагу має сила, як і все в міжнародних відносинах. Я не відступаю ні на крок від нашого історично набутого доброго права, коли говорю це як ніким не уповноважений одинак. За теперішнього стану речей, і, либонь, впродовж ще якогось часу сила домінуватиме над правом. Отже

ми даремно скрізь буваємо щирими патріотами, як ці гугеноти, яких змушували емігрувати, лиш би нас залишили в спокої...Але я переконаний, що нам не дадуть спокою. Утисками і переслідуваннями нас не можна вигубити. Жоден народ в історії не переніс стільки боротьби і страждань, як ми. Цькування євреїв схилили до відступництва тільки слабших із нас. Сильні духом євреї повертаються до свого племені саме тоді, коли починаються гоніння. Це виразно спостерігалось одразу після емансипації євреїв. Духовно і матеріально багаті євреї втратили тоді почуття зв'язку зі своєю спільнотою. За певної тривалості сприятливих політичних умов ми скрізь асимілюємося; в цьому я не бачу чогось ганебного”.

Алія – це важливий термін для сучасного Ізраїлю: сьогодні більшість ізраїльських євреїв - репатріанти, мігранти, або ж їх нащадки. Слово *aliya* означає “підйом”, “сходження”, а експатріанти, відповідно, *yordim*, “ті що спускаються”. Крім того, в Ізраїлі часто можна почути, що до Єрусалиму піднімаються, а з нього спускаються. Це пов'язано з географічним положенням міста та його сакральністю. В цих значеннях саме ці словосполучення вживались ще в Біблії. В 12-му розділі Книги Буття мовиться: “ І зійшов Авраам до Єгипту...” - “зійшов” тут - переклад дієслова *uqad*, “спустився”. Та початок 12-го розділу: “І піднявся Авраам з Єгипту ...”. Коли сини Якова приходять з Єгипту в країну Ізраїль, щоб поховати батька, вони називаються *olim* - “ті що піднімаються”. В цьому ж значенні слово *olim* зустрічається в різних книгах Біблії, коли мова йде про повернення євреїв з вигнання. Пізніше в історії Євреїв, алія знову стала актуальною під час римського вторгнення до Єрусалиму та знищення другого храму в 70-х рр.н.е. Частина євреїв була розселена, а інша частина розпочала міграцію до різних країн, щоб уникнути переслідувань та зберегти свою ідентичність. Однак більшість євреїв не втрачали надію на повернення і це відобразилось в різноманітних літературних творах та молитвах. Кожного року під час свята Песах, євреї дають обітницю зустрітися в наступному році в

Єрусалимі, а на весіллі чоловік дає клятву: “якщо я забуду про тебе, Єрусалиме, хай відсохне моя права рука”(Псалом 137).

У середньовіччі алія відбувалася через поодинокі переселення та експульсії з різних країн Європи. Наприклад, в Іспанії та Португалії євреїв було вигнано під час Інквізиції в XV столітті, що призвело до масової міграції в країни, де вони могли знайти пристановище, такі як Османська імперія та Польща. Протягом новітньої історії, зокрема під час голокосту, мільйони євреїв стали жертвами нацистського режиму. Це викликало потік алії після Другої світової війни, коли виживші євреї знаходили пристановище в Палестині, що була тоді під контролем Британії, а пізніше в Ізраїлі. У XVI-XVII століттях кілька “Месій” виступили, намагаючись переконати євреїв “повернутися” до Палестини. Рух Хаскала (“Єврейське Просвітництво”) кінця XVIII століття закликав євреїв асимілюватися в західній світській культурі. Незважаючи на рух, східноєвропейські євреї не асимілювалися і у відповідь на царські погроми сформували *Новеvei Зіууon*, що в перекладі означає “Любителі Сіону”.

Наприкінці XIX століття, в Європі активно почали формуватись національні рухи та паралельно з цим підсилювались антисемітські настрої. Теодор Герцль - австрійський журналіст єврейського походження став основоположником сіонізму та його руху, метою якого стало політичне вирішення територіальної проблеми єврейської держави. У 1897 році Герцль скликав перший сіоністський конгрес у м. Базелі, Швейцарія, який склав програму руху, заявивши, що “Сіонізм прагне створити для єврейського народу дім у Палестині, захищений державним законом”. Протягом наступних двох десятиліть сіоністські організації в багатьох країнах продовжували збирати фінансову підтримку для Ізраїлю та заохочувати євреїв іммігрувати туди. Найголовніші свої погляди Герцль виклав в книзі “Єврейська держава”. В ній він описав розвинену та процвітаючу державу, в якій євреї та громадяни інших національностей живуть

в мирі та спокої. Саме це уявлення про переселення євреїв та створення держави Ізраїль вважають сіонізмом. “Нехай нам дадуть з правом суверенітету якусь територію на Земній кулі, достатню для наших справедливих потреб, а про все інше ми подбаємо самі. Виникнення нової суверенної держави не таїть в собі чогось сміхотворного чи неможливого. У наших часах ми спостерігали це в народів, причому не середнього рівня, як ми, а бідніших, неосвічених, і слабших”. Головна мета руху була досягнута в 1948 році, коли була створена держава Ізраїль, що визнала право всіх євреїв жити на цій території в межах кордонів. “Ми прагнемо, однак, дати євреям вітчизну. Але не шляхом насильного виривання з обжитої ними землі, а обережно викопавши з усім корінням, пересадимо їх в набагато кращий ґрунт. Якою мірою прагнемо створити нові економічні і політичні умови для нашого існування, такою ж мірою хочемо трепетно зберегти всі наші звичаї і традиції”. Хоча єврейська присутність на землі Ізраїлю протягом тисячоліть була безперервною, прагнення повернутися до Сіону, біблійний термін як для землі Ізраїлю, так і до Єрусалиму, було наріжним каменем єврейського спільнотного життя з часів насильницької колонізації римлянами. землі, відправивши євреїв у вигнання дві тисячі років тому. Попереднє вигнання вавилонян породило, мабуть, найвідоміший плач: «Біля річок Вавилону, там ми плакали, згадуючи Сіон». Цей зв’язок між євреями та землею та надія на репатріацію глибоко вкорінені в єврейській молитві, ритуалі, літературі та культурі.

Заснування держави Ізраїль в 1948 році стало переломним моментом у русі алія. Нова держава стала центром притягання для євреїв з усього світу, які прагнули поселитися на своїй історичній землі.

В сіоністській історії різні хвилі алії, починаючи з прибуття репатріантів з Радянського Союзу в 1882 році, класифікуються за датою та країною походження іммігрантів.

Перша алія (1882-1903): Ця алія почалася в кінці 19 століття і була реакцією на поглиблення антисемітизму в Російській імперії та інших країнах Європи. Тисячі євреїв переселилися до Палестини, тодішньої частини Османської імперії, з метою освоєння землі та створення єврейських сільських поселень.

Друга алія (1904-1914): Ця хвиля міграції відбулася також під впливом антисемітизму в Росії та Польщі, а також через соціально-економічні та політичні турбулентності в Європі. Під час другої алії були засновані багато нових єврейських поселень та містечок, і були створені умови для розвитку інфраструктури та культурно-освітніх установ.

Третя алія (1919-1923): Ця алія відбулася після Першої світової війни та розпаду Османської імперії. Вона була спрямована на відновлення єврейської присутності в Палестині після відчуття паузи під час війни. Під час третьої алії були створені нові сільські та міські поселення, а також започатковано розвиток промисловості та торгівлі.

Четверта алія (1924-1929): Ця хвиля міграції сталася під час періоду британського мандату в Палестині. Вона була спричинена зростанням націоналістичних рухів в Європі, а також релігійними та економічними факторами. Четверта алія відзначилася збільшенням кількості єврейських іммігрантів та розвитком економіки.

П'ята алія (1929-1939): Ця алія була частково вплинута націоналістичними подіями в Німеччині та відкриттям можливостей для єврейських іммігрантів в Палестині. Протягом п'ятої алії було засновано багато нових поселень та інфраструктурних об'єктів.

Шоста алія (1948-1951): Шоста алія відбулася після створення держави Ізраїль у 1948 році та війни за незалежність. Під час цієї хвилі міграції до Ізраїлю прибули сотні тисяч єврейських біженців з різних країн світу.

Ці основні алії стали ключовими етапами у формуванні сучасної держави Ізраїль та відображають багатовікову історію єврейського народу та його зв'язок із своєю історичною землею. Після 1951 року рух алія продовжувався і включав різні етапи та хвилі міграції.

Сьома алія (1951-1952): Після завершення шостої алії, міграційний потік до Ізраїлю тривав, зокрема з країн Східної Європи, Північної Африки та Азії. В цей період Ізраїль став притулком для багатьох євреїв, які стикалися з різними формами дискримінації та переслідувань.

Восьма алія (1955-1960): Цей період був відзначений масовими міграційними потоками з країн Східної Європи та країн Близького Сходу, таких як Єгипет та Ірак. Чимало євреїв з цих регіонів переселилося до Ізраїлю внаслідок різних політичних, економічних та соціальних чинників, зокрема антисемітизму та арабо-ізраїльських конфліктів.

Дев'ята алія (1970-1990): Після Шестиденної війни в 1967 р. та Йом-Кіпурської війни в 1973 р., багато євреїв з країн Східної Європи, Азії та Африки переселилися до Ізраїлю. Цей період також відзначився масовою еміграцією євреїв з Радянського Союзу після політичних репресій та обмежень на вільний виїзд.

Десята алія (з 1990-х років до сьогодні): Після розпаду Радянського Союзу та розпаду інших комуністичних режимів, велика кількість євреїв з країн Східної Європи та країн колишнього СРСР переселилися до Ізраїлю. Також протягом

цього періоду були виявленні хвилі міграції з країн Африки, Південної та Північної Америки, а також з країн Близького Сходу та Азії через різноманітні політичні, економічні та соціальні чинники.

Ці алії відображають постійний рух єврейського народу до Ізраїлю протягом усієї його історії та постійне прагнення з'єднатися з історичною та культурною спадщиною своєї землі. Основні історичні причини всіх алій зумовлені війнами та жорстоким антисемітизмом в особливості це відбилось на дев'ятій алії (1970-1990). У 1967 році СРСР розірвав дипломатичні відносини з Ізраїлем у зв'язку з Шестиденною війною. В цей же час посилилася дискримінація радянських євреїв, очолювана антисемітською пропагандистською кампанією в контрольованих державою ЗМІ. До кінця 1960-х років єврейське культурне та релігійне життя в Радянському Союзі стало практично неможливим, і більшість радянських євреїв були асимільованими та нерелігійними.

Серед найважливіших причин та передумов алії з СРСР варто виділити наступні:

–Систематична дискримінація: євреї в Радянському Союзі стикалися з системною дискримінацією в багатьох сферах життя, включаючи освіту, професійну діяльність та релігійну практику. Влада активно придушувала будь-які форми єврейського культурного життя та обмежувала можливості для висловлення своєї національної ідентичності.

–Антисемітизм: високий рівень антисемітизму в СРСР створював постійний тиск на єврейське населення, що стимулювало бажання емігрувати до країни, де вони могли б почуватися безпечніше і мати можливість розвиватися без дискримінації.

–Міжнародний тиск: світова спільнота, особливо єврейські організації та західні уряди, активно тиснули на Радянський Союз, вимагаючи дозволити євреям емігрувати. Наприклад, поправка Джексона-Веніка в США зв'язувала торгові пільги для СРСР з його політикою еміграції. Цей законодавчий акт був ключовим інструментом, що використовувався з метою тиску на радянський уряд за послаблення обмежень на еміграцію.

–Політика розрядки: політика розрядки (детанту) в 1970-х роках, яка полягала в пом'якшенні напруженості між СРСР та Заходом, сприяла деякому поліпшенню умов для єврейської еміграції. Радянська влада частково пом'якшила свою позицію під тиском міжнародної спільноти та через необхідність покращення економічних відносин із Заходом.

–Економічні труднощі: СРСР в 70-х роках стикався з серйозними економічними проблемами, що впливало на якість життя всіх громадян, включаючи євреїв. Багато євреїв бачили в Ізраїлі можливість покращити свої життєві умови та знайти кращі економічні перспективи.

–Пошук кращого майбутнього: багато єврейських родин прагнули дати своїм дітям кращі можливості для освіти та професійного зростання, що було важко реалізувати в умовах радянської економіки.

–Сіоністські ідеї: незважаючи на репресивні заходи радянської влади, багато євреїв у СРСР зберігали сильні сіоністські почуття та прагнення повернутися на історичну батьківщину. Підпільні сіоністські групи та активісти продовжували працювати, розповсюджуючи ідеї сіонізму та готуючи ґрунт для майбутньої алії.

–Збереження ідентичності: для багатьох євреїв еміграція до Ізраїлю була способом зберегти свою культурну та релігійну ідентичність у відповідь на

радянські спроби асиміляції. Переїзд до Ізраїлю надавав можливість вільно практикувати свою релігію та культурні традиції.

–Ізраїльська підтримка: Ізраїль активно сприяв репатріації євреїв, пропонуючи економічну та соціальну підтримку. Уряд Ізраїлю надавав житлові субсидії, безпроцентні позики та іншу фінансову допомогу новоприбулим іммігрантам.

–Програми інтеграції: Ізраїль розробив спеціальні програми для інтеграції нових іммігрантів. Особлива увага приділялася вивченню івриту через систему ульпанів, що дозволяло новоприбулим швидше інтегруватися в ізраїльське суспільство та ринок праці. Також існували програми професійної підготовки та працевлаштування.

Окрім жорстких обмежень на виїзд та палке бажання радянських євреїв покинути залізну завісу вплинуло викрадення літака Демшиця-Кузнєцова в 1970 році та репресії, які послідували за ним. Справа, яка ще відома як операція “Весілля” була спробою захоплення порожнього цивільного літака 15 червня 1970 року, групою з 16 радянських відмовників, щоб втекти на захід. Незважаючи на те, що спроба була невдалою це була помітна подія під час Холодної війни, оскільки вона привернула увагу міжнародної спільноти до порушень прав людини в Радянському Союзі, а саме на репресії, які послідували після цієї справи. Міжнародний суд змусив радянську владу збільшити квоту еміграції та послаблення еміграційних обмежень. У 1960-1970-х рр. з СРСР виїхало лише 4 тис.осіб; у наступне десятиліття число зросло до 250000 тис..

До перемоги Ізраїлю в Шестиденній війні кількість репатріантів в русі алія суттєво зменшилась саме через страх людей, що Ізраїль може програти. Коли стало відомо, що Ізраїль зайняв перші позиції та перемога була очевидною, рух відновився з небувалою швидкістю і к-сть людей, які хотіли подати документи

для отримання візи почала збільшуватись. Того року прибуло лише 14469 нових репатріантів, але алія підскочила до 20703 у 1968 та 38111 у 1969 році. Перемога Ізраїлю стала поштовхом для всіх євреїв пишати своє походження та спрямовувати свої сили на майбутню еміграцію.

Алія з Радянського Союзу до Ізраїлю в 70-х роках ХХ століття була складним та багатоаспектним процесом. Вона включала численні політичні, соціальні та економічні фактори, які впливали на рішення євреїв емігрувати. Євреї зазнавали дискримінації у вищих навчальних закладах, державних установах і в професійному просуванні.

- Антисемітизм і антисіоністська пропаганда були поширеними в радянських ЗМІ
- Багато євреїв були незадоволені політичними та економічними умовами
- Посилення націоналізму серед радянських народів змусило деяких євреїв подумати про своє право на національну ідентичність.
- Відбулося посилення спілкування між радянськими євреями та євреями всього світу

Саме ці умови створили передумови для цієї масової міграції. В результаті алія значно вплинула на демографічну та культурну ситуацію як у СРСР, так і в Ізраїлі, збагачуючи ізраїльське суспільство новими ідеями, знаннями та культурними традиціями. Сьогодні нових громадян називають *ole khadash* ("новий репатріант"), а народжені в країні - *tsabar*, таку саму назву має популярний в Середземномор'ї кактус з їстівними плодами. Саме так зневажливо представники другої алії називали уродженців Ерец-Ізраель, а заодно всіх представників першої алії - мабуть, за їх колючість та грубість. Але з часом назва *tsabar* стала звучати з гордістю: немов кактуси, ізраїльтяни сильні, витривалі та невибагливі - на відміну від євреїв діаспори, - а під колючками приховується добра душа. Сьогодні алія залишається важливим аспектом єврейської ідентичності та історії, зокрема в контексті боротьби за збереження культурної

спадщини, економічного розвитку та безпеки Ізраїлю. Це відображає глибокий зв'язок між єврейським народом і його землею, що протягом віків ставав основою для руху алія.

РОЗДІЛ 2

Культурна політика СРСР щодо репатріації євреїв в 70-80-х рр. ХХ століття

Однією з ознак вільного світу є право людини на вільну еміграцію. Натомість колишній СРСР - тоталітарна держава, якій належало все, зокрема й право на пересування особи, - відкидала саму концепцію еміграції; згідно з радянською доктриною, людина мусила жити та померати лише там, де вона народилася та бути відданою частиною радянського соціуму. Такі поняття, як “пошук кращої долі” та “свобода вибору”, просто не існували у радянській понятійній системі. Попри те, що навіть до кінця радянського ладу євреї становили третій за чисельністю етнос в УРСР, влада рішуче відкидала прохання про задоволення їхніх елементарних потреб в галузі національної освіти та культури. Від 1956 року партійний апарат УРСР на свій розсуд аналізував явище єврейської еміграції, але жодних рецептів, крім посилення “контрпропагандистської роботи” та відмов на виїзд, не був спроможний створити. Сама ідея виїзду з країни розглядалась як щось нереальне та єретичне, що підлягало осуду та покаранню. Влада розглядала еміграцію як абсолютне небажане явище та вважала це антипатріотичним, ворожим феноменом та навіть актом зради. Існував лише один дієвий спосіб стримування еміграції - це відмова у дозволі на виїзд. “Нічим іншим, як примітивністю масової ідеології пануючої партійно-державницької верхівки, не можна пояснити і той стабільний антисемітизм, який став неписаним законом її політичної поведінки, природним доповненням до матюків, - і природною заміною таких витіснених цивілізацією “ознак народності”, як запах самогону. Антисемітизм партійної номенклатури був прихованим, публічно йшлося тільки про небезпеку “сіонізму”, а не євреїв, але між собою в кабінетах говорилося відверто” Мирослав Попович.

З 1947 року від дня заснування держави Ізраїль здійснювалися найбільші хвилі переселення євреїв з СРСР до Ізраїлю, які супроводжувались суворим контролем та жорстокою політикою радянського союзу. Основні засоби, які використовував радянський апарат, були пропаганда антисемітизму під виглядом боротьби з сіонізмом, перешкоджання виїзду людей, що передбачало отримання візи та інші труднощі з якими стикались євреї при спробах покинути залізний занавіс тоталітарної країни. Еміграція євреїв почала набирати обертів після шестиденної війни 1967 року, в якій СРСР всіляко підтримував арабські країни в боротьбі проти Ізраїлю. Саме ця війна стала каталізатором для більшості людей єврейського походження щоб здійснити еміграцію. Реакція Союзу полягала у посиленні антисіоністської кампанії під прикриттям боротьби з сіонізмом, проте саме ця хвиля антисемітизму пробудила в радянських євреїв гордість за Ізраїль та розбурхала сіоністські почуття, що стало поштовхом до еміграції та отримало назву як однієї з наймасовіших алій.

Антисемітизм в СРСР був серйозною проблемою, що проявлялась у різних аспектах суспільного життя, від політичної до культурної сфери. У різні історичні періоди радянської історії євреї часто ставали об'єктом політичних репресій. Один із найвідоміших прикладів - "Справа Докторів" у 1952 році, коли кілька єврейських лікарів були сфальсифіковано звинувачені у запланованому вбивстві високопоставлених радянських діячів. Також у СРСР євреї зазнавали систематичної дискримінації в доступі до вищої освіти та кар'єрних можливостей. Вони мали обмежені можливості для вступу до престижних університетів і отримання керівних посад у державних установах та підприємствах. Поряд з цим антисемітські стереотипи та образи були поширені в радянській культурній пропаганді. В кіно, літературі та мистецтві євреї часто зображувалися у негативному світлі, підкреслюючи їхню якість "космополітів" або "класових ворогів". Антисемітські стереотипи були також поширеними серед населення. Євреї часто визначалися як "жиди" і асоціювалися з такими

характеристиками, як хитрість, жадібність та загроза для радянського суспільства. Практика іудаїзму та релігійні святкування були суворо контрольовані владою. Синагоги та інші релігійні об'єкти були закриті або обмежені в діяльності. В цілому Антисемітизм в СРСР проявлявся у різних сферах життя, від політики та культури до освіти та праці. Цей погляд на євреїв як на "інших" і загрозу для суспільства сприяв систематичній дискримінації та обмеженням їхніх прав і можливостей.

До кінця 1960-х років єврейське культурне та релігійне життя в Радянському Союзі зазнало жорсткої політики та дискримінації. Це спонсорване державою атеїстичне переслідування позбавляло євреїв етнічно-культурних прав, які мали інші радянські етнічні групи.

16 березня 1971 р. ЦК КПУ ухвалює постанову «Про заходи щодо посилення пропагандистської роботи по викриттю антирадянської і антикомуністичної діяльності міжнародного сіонізму», яка була відлунням постанови ЦК КПРС від 18 лютого 1971 р. Постанова починає традицію «посилення викриття сіоністської пропаганди», визначає установи, відповідальні за радіо та телепередачі, видання книг і брошур, наукові дослідження, лекційну пропаганду. Були дані окремі доручення МЗС УРСР, зокрема «протидіяти проведенню заходів ЮНЕСКО на території Ізраїлю, домагатися максимального скорочення участі Ізраїлю і міжнародних єврейських організацій в конференціях ЮНЕСКО». У цій постанові фігурують «окремі нестійкі громадяни єврейської національності», для перевиховання яких планували «організувати читання лекцій, проведення політінформацій, бесід, тематичних вечорів».

Постанова фіксує наявність протестної маси, що наважується інформувати. Кілька прикладів запланованих заходів (пункти 2-й та 10-й), спрямованих на вгамування єврейської еміграції з України: 2. Українському відділенню АПН

організувати надсилку листів радянських громадян єврейської національності в американські органи преси, в яких би викривалися наклепницькі вигадки сіоністів про антисемітизм в СРСР та засуджувалася провокаційна діяльність сіоністських організацій. 10. Партійним, комсомольським і радянським органам республіки посилити роботу по протидії спробам Ізраїлю і міжнародних сіоністських центрів справляти вплив на окремих нестійких громадян єврейської національності. Оперативно розглядати питання про перебування в державних установах, відомствах і науково-дослідних інститутах осіб, які надсилають або підписують різні листи і заяви антирадянського змісту в зарубіжну пресу'.

Через рік, 6 березня 1972 р., ЦК КПУ ухвалює аналогічну постанову «Про заходи щодо посилення боротьби проти антирадянської, антикомуністичної діяльності міжнародного сіонізму», в якій було запропоновано застосовувати ширше вже знайомі методи боротьби зі зростанням еміграції:

–Посилити боротьбу з еміграційними настроями серед громадян єврейської національності, з цією метою ширше використовувати в пресі, по радіо і телебаченню листи і заяви від колишніх радянських громадян, які виїхали в Ізраїль і тепер звертаються з проханням про дозвіл повернутися до Радянського Союзу.

–Практикувати проведення прес-конференцій і зустрічей, на яких потрібно викривати анти-патріотичність емігрантських настроїв виїзду до Ізраїлю, всебічно розкривати торжество ленінської національної політики в нашій країні.

СРСР намагався в будь-який спосіб довести, що наміри Ізраїлю є ворожими та сподіватись на краще життя не варто. Тому в 1972 році коли до Києва прибув президент США Річард Ніксон МЗС УРСР підготувало для ЦК КПУ низку інформаційних матеріалів, серед них — «Сіоністські та проізраїльські організації

США» та довідка «Про становище громадян єврейської національності в УРСР». Цей документ стримано, без дивних узагальнень про переважні професії єврейського населення, подає статистичні дані про євреїв УРСР та упереджує питання про заборону або перешкоди на шляху еміграції.

Від заснування Ізраїлю 1947 рік та до шестиденної війни в 1967 році кількість євреїв, які переселились з СРСР до Ізраїлю була мінімальною, в основному це були літні люди, які бажали воззе'днатись з сім'ями та мали для цього отримати офіційне запрошення, щоб емігрувати до Ізраїлю. Отримання візи досить тривалий та складний бюрократичний процес в СРСР, тому Війна 1967 року стала поштовхом для більшості євреїв переселитись та отримати громадянство Ізраїлю. В 1970-х роках антисіоністська кампанія Радянського Союзу лише продовжується, що підтверджується на прикладі прийняття постанови ЦК КПРС "Про заходи по посиленню боротьби з антирадянською анти комуністичною діяльністю міжнародного сіонізму" від 1 лютого 1972р. Намагання радянської влади чинити спротив еміграції лише посилило її активність про що нам повідомляють цифри, а саме кількість заяв, які були подані на виїзд, перевищувала 11 тисяч в порівнянні з попередніми роками де цифри були менші. Найбільша кількість бажаючих емігрувати була зафіксована в Києві (8,1 тис.), Одесі (6 тис.), Чернівці (1,8 тис.), Львів (1,5 тис.). В СРСР з'явилося нове явище - відмова: тисячі людей, отримавших відмову в проханні про дозвіл на виїзд, втрачали роботу та розглядались владою та більшістю людей навколо як відщепенці. Більшість з відмовників зайнялись національною освітою, вивченням івриту та єврейської історії, а деякі стали релігійними. Вчені об'єднувались для збереження своєї професійної кваліфікації. Навесні 1972 року А.Воронель (1919-2003-х рр., з 1975 р. жив в Ізраїлі) організував в Москві семінар по колективним явищам. На перших засіданнях семінару були присутні всього декілька осіб, але поступово кількість учасників збільшилась. Семінар отримав міжнародну популярність, на його засідання приїжджали вчені з США,

Великобританії, Франції та інших країн. Учасники семінарів проводили лекції з фізики для студентів Тель-Авівського університету. В червні 1973 року сім учасників семінару оголосили 15-денне голодування через відмови у виїзді. Через деякий час вони все ж таки отримали дозволи на виїзд з СРСР.

У 1972-1975-х рр. проходили судові процеси над євреями, які відмовлялись проходити воєнну службу через побоювання потім опинитися у списку відмовників. В 1972 році за відмову з'явитись на воєнних зборах єврейські активісти Г.Шапіро та М. Нашпіц (1948-2015, з 1986р. в Ізраїлі) були засуджені до одного року позбавлення волі. Таких випадків налічувалось дуже багато, тому весною 1976 року в Брюсселі засудили практику призиву в Радянську армію євреїв, які подали документи на виїзд. Демонстрації та голодування активістів протесту продовжувались в результаті чого влада перейшла до репресій. Тому 24 лютого 1976 року п'ять єврейських активістів вийшли на демонстрацію в Москві біля біля будівлі бібліотеки ім.Леніна з вимогою дозволити всім бажаючим євреям виїхати до Ізраїлю. В травні 1976 року більшість учасників протесту були засуджені до п'яти років висилки. 18 жовтня 1976р.до прийомної Президіуму Верховної Ради прийшли 13 євреїв з вимогою пояснити причини відмови. Не отримавши відповіді, на наступний день вони знову прийшли і вже через декілька годин були заарештовані та вивезені за місто. Радянська влада зазвичай використовувала тільки насильницькі методи в боротьбі з бажанням євреїв емігрувати, що лише породжувало бажання боротись та шукати будь-які способи для еміграції.

Культурна політика Радянського Союзу щодо репатріації євреїв у 1970-1980-х роках була складною і суперечливою, відображаючи загальну політику держави щодо національних меншин, зокрема євреїв. Політика репатріації була значною мірою пов'язана з ідеологічними, політичними та міжнародними факторами. У

цей період СРСР перебував під сильним міжнародним тиском щодо дозволу євреям емігрувати, але водночас влада намагалася контролювати цей процес, аби мінімізувати негативні наслідки для своєї ідеологічної системи. Варто відзначити наступні особливості даної політики:

–Офіційний антисемітизм: Радянський Союз продовжував проводити антисемітську політику, спрямовану на обмеження культурної і релігійної діяльності євреїв. Єврейські організації та навчальні заклади були закриті, а будь-які прояви сіонізму жорстко придушувалися.

–Обмеження в освіті та кар'єрі: євреї стикалися з численними обмеженнями в доступі до вищої освіти та професійної кар'єри. Квоти на прийом євреїв до університетів та дискримінація при працевлаштуванні були поширеними явищами.

–Система відмовників: СРСР створив систему відмовників, де багато євреїв, які подавали заяви на виїзд до Ізраїлю, отримували відмову. Це призводило до того, що вони втрачали роботу, зазнавали переслідувань і жили під постійним наглядом КДБ.

–Обмеження на виїзд: виїзд за кордон був суворо контролюваний. Радянська влада встановила високі вимоги для отримання дозволу на виїзд, включаючи перевірки лояльності до держави та економічних умов, які часто були важко виконати.

–Міжнародний тиск: Західні країни та міжнародні організації активно тиснули на Радянський Союз, вимагаючи дозволити євреям емігрувати. Поправка Джексона-Веніка в США, яка зв'язувала торгові пільги для СРСР з його політикою щодо еміграції, була однією з таких заходів.

–Політична реакція: під тиском міжнародної спільноти радянська влада час від часу змушена була послаблювати свої обмеження і дозволяти обмежену еміграцію євреїв. Однак ці поступки часто були тимчасовими і залежали від політичної кон'юнктури.

–Пропаганда: радянська пропаганда зображувала євреїв, які хотіли емігрувати, як зрадників та "агентів сіонізму". Це створювало негативний образ єврейської еміграції в очах радянських громадян.

–Роль КДБ: Комітет державної безпеки (КДБ) відігравав ключову роль у контролі за єврейським рухом. Вони здійснювали нагляд за активістами, придушували сіоністські групи та намагалися дискредитувати їхню діяльність.

–Соціальна напруга: політика щодо євреїв створювала соціальну напругу всередині СРСР. Євреї, які хотіли виїхати, зазнавали дискримінації та переслідувань, що погіршувало їхнє соціальне та економічне становище.

–Культурна ізоляція: радянська влада намагалася ізолювати єврейське населення від зовнішніх впливів. Це включало обмеження доступу до зарубіжної літератури, музики та культурних обмінів, які могли б зміцнити єврейську ідентичність та підтримати прагнення до репатріації.

Культурна політика СРСР щодо репатріації євреїв у 1970-1980-х роках була складним та суперечливим процесом, який поєднував ідеологічний контроль, дискримінацію та міжнародний тиск. Радянська влада намагалася обмежити виїзд євреїв, одночасно реагуючи на міжнародні вимоги. Ця політика мала значний вплив на єврейське населення в СРСР, створюючи для нього численні перешкоди та виклики. Попри це, багато євреїв продовжували боротися за своє право на еміграцію, що зрештою призвело до масової алії в кінці 1980-х років, коли радянський режим почав розпадатися.

РОЗДІЛ 3

Культурна політика Ізраїлю щодо репатріації євреїв в 70-80-х рр. ХХ століття

Питання єврейської еміграції завжди привертало постійну увагу як у радянських демократичних колах, так і за межами Радянського Союзу проте ця увага не зупиняла потік репатріантів, який з кожним роком лише збільшувався, а навпаки стала рушійною силою для більшості євреїв.

Хто вважається євреєм, широко визначено законом про повернення 1950 року, який передбачає, що євреї, їхні діти та найближчі родичі мають право на Ізраїльське громадянство. У 1970 році закон було оновлено, щоб включити в нього онуків євреїв. В результаті близько 95 відсотків ізраїльтян є іммігрантами 1-го, 2-го або 3-го покоління старше 70 років. Політичне обґрунтування прийому єврейських іммігрантів поєднує в собі низку ідеологічних, націоналістичних і прагматичних цілей. Повернення етнічних євреїв в Ізраїль зробило значний внесок у поточний процес національного будівництва в контексті спірних кордонів, ізраїльсько-палестинського конфлікту, демографічної кризи та нестабільності економіки. Це унікальна риса ізраїльського кейсу, яка досить сильно вирізняється та пояснює високі ставки, вкладені в новоприбулих репатріантів.

Спроби ізраїльського уряду побудувати етнічно згуртовану та успішну державу, яка заснована на єврейській еміграції, має подвійний вплив на відносини між мігрантами та гегемоністською більшістю. З одного боку новоприбулі мають право на громадянство та всі цивільні та економічні права після прибуття, а з іншого боку учасники алії беруть на себе численні обов'язки та зобов'язання; включаючи спільний сіоністський дух; етнічна солідарність проти спільних ворогів; військова служба як для чоловіка так і для жінки;

перехід на іврит та засвоєння через так званий “плавильний котел”. Імігранти, які не виявляють достатньої тяги до швидкого освоєння автоматично розглядаються обмеженими та соціально виключеними. Прихильність юдейським релігійним і культурним традиціям, яку певною мірою поділяють приблизно 80 відсотків ізраїльських євреїв, є ще одним предметом суперечок, враховуючи атеїстичну соціалізацію та секуляристичний спосіб життя більшості колишніх радянських імігрантів

Існування таємних організацій в ті часи було єдиним виходом для порятунку євреїв усього світу, тому однією з таких стала таємна боротьба за радянське єврейство під кодовою назвою «Білу», аббревіатура вірша з Ісаї. Їхнім завданням було таємне розповсюдження радянським євреям молитовників, Біблій, словників і зображень Ізраїлю. Боротьба перетворилася на боротьбу розуму з радянською владою. Тисячі туристів їхали до Радянського Союзу як таємні посланці сіонізму та єврейської культури. Вони везли заховані в багажі матеріали, які передавали активістам на таємних побаченнях. Мало хто знав, що за цими зусиллями стоять Ізраїль і Левон. У 1967 році радянські євреї осмілилися відкрито кинути виклик Кремлю. Поворотним пунктом у боротьбі став червень 1970 року, коли єврейські активісти в Ризі та Ленінграді невдало спробували викрасти літак і вилетіти до Ізраїлю. Світ був обурений суворістю вироків, винесених спійманим. У результаті в 1971 році в Брюсселі відбулася перша Всесвітня конференція єврейських громад радянського єврейства. У понеділок ввечері офіційні особи вперше підтвердили, що викрадачі шукали попереднього схвалення Ізраїлю на свій сміливий крок, хоча про цей факт повідомлялося в книзі Говарда Сахара «Діаспора» 1985 року. Був організований код, який вказував або на добро, або на припинення підприємства. Леванон порадився з тодішнім прем'єр-міністром Голдою Меїр, яка наказала про зупинення операції. Місія була скасована, але викрадачів все одно спіймали. Усі вони були звільнені з в'язниці між 1976 і 1981 роками. 1970-ті роки були десятиліттям відмовників.

Також одним з найбільш відомих втручань стало масштабне вручення листів запрошень Радянським жителям з метою їхнього переїзду. В 1970-х рр. Ізраїльським урядом була прийнята політика “Возз’єднання євреїв”. Згідно з цим рішенням радянським євреям були надіслані тисячі запрошень з Ізраїлю та Сполучених Штатів. Запрошення від “родичів” були єдиними документами, які вважались відповідними до розгляду Радянською Владою, незважаючи на те, що походження цих документів було дещо сумнівними. Складна система переселення євреїв, які отримали візи для возз’єднання була розроблена у співпраці з урядами Голландії, Австрії та Італії. Виїзні візи євреям видавав “ОВИР”-радянський відділ віз та реєстрацій. Людей перевозили повітряним або залізничним транспортом до Відня та Австрії під егідою уряду Нідерландів. У Відні біженців вітало центральне єврейське агентство з еміграції, яке організовувало обслуговування, догляд та паспорт до Ізраїлю.

Львівський обком зазначав: “окрема малосвідома частина людей єврейської національності підпадає під вплив імперіалізму і “Ліги захисту євреїв”, допускає нездорові висловлювання, а іноді навмисно перекручує факти радянської дійсності, виявляє бажання залишити СРСР і виїхати в Ізраїль”. Існування різноманітних організацій, які існували в цей час для допомоги євреям по всьому світу були забороненими в СРСР, тому дуже часто в газетах намагались дискримінувати та показати народу “погані наміри” таких угруповань. Однією з таких організацій стало Єврейське агентство Ізраїлю, яке було створено в 1929 році, яке одне з відділень сіоністської організації. Воно заохочувало еміграцію євреїв до Ерац-ісраель та опікувалося їхньою інтеграцією в державу Ізраїль. З початку заснування агентство допомогло в еміграції трьом мільйонам людей згідно з офіційними даними. Згідно з законом організація є напівдержавною та отримує основне фінансування не від Ізраїлю, а федерацій Північної Америки

Алія 1970-х років, як правило, ідеологічно була мотивована переїхати до Ізраїлю. Тому вони були готові стати ізраїльтянами з відповідними зобов'язаннями. Ольга, з сіоністської родини на Західній Україні, була представником її хвилі. Вона пояснила: «Ми завжди вірили, що одного дня ми станемо ізраїльтянами. Приїзд до Ізраїлю означав повернення додому, і ми були готові впоратися з усіма початковими позбавленнями переселення». Хоча Ізраїль був біднішим й менш розвиненим, ніж багато хто очікував, вони терпіли його вади й були терплячими, щоб зробити внесок у розбудову нації як громадяни. На початку 1970-х рр.ці іммігранти були поставлені на відносно гладкий шлях соціально-економічної інтеграції організовані державними органами. Відносно невеликий розмір когорти (близько 10-20 тис рік) також сприяв легкості інтеграції. Після прибуття репатріантів їх розміщували в державних центрах, де вони присвячували свій час вивченню івриту та подорожуючи країною. Після цього початкового опору більшості освіченим радянським євреям були запропоновані роботи, відповідні їхньому досвіду роботи до міграції. Їхня кваліфікація була офіційно визнаною і навіть лікарі не потребували переатестації. Менш освічені репатріанти знайшли роботу у виробництві, торгівлі та послугах, або вони починали з малого підприємства. Як правило, осідаючи в житлових анклавах, вони створювали одно етнічні мережі безпеки що ще більше полегшувало їхню адаптацію. Загалом середовище було доброзичливим до іммігрантів. Кожна група репатріантів мала тенденцію змішуватися серед «своїх» серед ізраїльтян, які давно жили, тобто з одновірцями-євреями з прибалтійських і слов'янських республік, або ашкеназі і східноєвропейські євреї, або місцеві Мізрахі (Близькосхідні) євреї. Враховуючи їх асиміляційний потяг, більшість іммігрантів незабаром перейшли на іврит як основну мову, і багато хто вирішив не розмовляти російською як і їхні діти. Протягом 1970-х років близько 163 000 осіб іммігрували до Ізраїлю з СРСР, коли більшість імміграційної хвилі фактично припала на період з 1969 по 1973 рік. У порівнянні з іншими іммігрантами, які іммігрували до Ізраїлю протягом того ж

періоду часу, повідомляється що іммігранти з СРСР відчували сильну приналежність, ізраїльську емпатію та сильне відчуття, що вони залишаться в Ізраїлі. З професійної точки зору ці іммігранти почали працювати на повний робочий день і на роботах, подібних до тих, які вони мали в СРСР. Але порівняно з іммігрантами, які прибули із західних розвинених країн, менший відсоток іммігрантів із СРСР повідомили, що вони незадоволені своєю роботою. В аспекті працевлаштування лише третина працівників заявили, що держава допомогла їм знайти роботу. З соціальної точки зору, іммігранти з СРСР, як правило, створювали більше соціальних зв'язків з новими іммігрантами, подібними до них, ніж з місцевими корінними жителями. Іммігранти з СРСР у ті роки вважали, що опанування івриту було важливим майже як пошук житла та роботи, і тому вони ставили це на перше місце. Країною були створені спеціальні школи івриту («Ульпан»), які були доступні безкоштовно для іммігрантів, що допомогло їм опанувати іврит. У сфері житла більшість іммігрантів вважали, що умови житла не гірші від тих, які вони мали в СРСР, а невелика частина навіть відчула покращення рівня житла в Ізраїлі порівняно з СРСР.

Прибувши до Ізраїлю, іммігранти оселилися в різних містах, таких як: Петах-Тіква, Хадера, Нес-Ціона, Беер-Шева, Тиверія та Нетанія. Цілком імовірно, що поглинання іммігрантів з СРСР було набагато кращим, ніж поглинання інших іммігрантів за той самий період часу. Таким же чином, слід зазначити, що іммігранти, які жили в змішаних районах з корінними ізраїльтянами, були краще поглинені, ніж ті, хто жив у районах, які склалися лише з іммігрантів. Іммігранти, які жили в змішаних районах із корінними ізраїльтянами та були більше залучені до ізраїльтян-ветеранів, вивчали мову швидше, і соціальне змішання було більш поширеним.

Порятунок євреїв із Радянського Союзу був започаткований на початку 1970-х років завдяки спільним зусиллям руху захисту прав радянського єврейства в

Сполучених Штатах, ізраїльського уряду та уряду Сполучених Штатів. На той час у Радянському Союзі не було еміграційної політики, оскільки було немислимо, щоб будь-який раціональний громадянин хотів покинути утопічне радянське суспільство. Однак, щоб послабити тиск Заходу та отримати певні поступки, комуністичний уряд прийняв політику єврейського «возз'єднання». Відповідно до цієї політики радянським євреям дозволялося приймати офіційні письмові запрошення від родичів в Ізраїлі виїхати з Радянського Союзу з метою возз'єднання з сім'єю та єврейською батьківщиною. З Ізраїлю та Сполучених Штатів радянським євреям були доставлені тисячі запрошень. Запрошення від «родичів» з Ізраїлю були єдиними, які радянська влада вважала прийнятними для розгляду, незважаючи на те, що походження цих документів було дещо сумнівним. У співпраці з голландським, австрійським та італійським урядами була розроблена продумана система пересування євреїв, які отримали виїзні візи для возз'єднання.

Загалом Алія з СРСР до Ізраїлю в 1970-1980-х роках була значущою подією, яка суттєво вплинула на обидві країни. Цей період характеризувався великим політичним, соціальним та культурним тиском, а також активними дипломатичними зусиллями, спрямованими на полегшення еміграції. Євреї в Радянському Союзі стикалися з системною дискримінацією та антисемітизмом, що обмежували їхні релігійні практики, культурне вираження та професійні можливості. Політика радянського режиму часто ізолювала радянських євреїв від світової єврейської спільноти і придушувала сіоністські активності. Перша значна хвиля євреїв з СРСР, які емігрували до Ізраїлю, розпочалася на початку 1970-х років після посилення міжнародного тиску на Радянський Союз з метою дозволити єврейську еміграцію. Це було частково результатом глобальних кампаній, очолюваних єврейськими організаціями та активістами, які висвітлювали тяжке становище радянських євреїв.

Уряд Ізраїлю разом з міжнародними єврейськими організаціями здійснювали значний дипломатичний тиск на Радянський Союз, щоб дозволити єврейську еміграцію. Це включало лобіювання у західних країнах та на міжнародних форумах, таких як ООН. Поправка Джексона-Веніка 1974 року, положення закону США, пов'язувала торгові вигоди для Радянського Союзу з його еміграційною політикою. Це законодавство було ключовим фактором у тиску на радянський уряд з метою послабити обмеження на єврейську еміграцію. Між 1968 та 1989 роками близько 291 000 радянських євреїв іммігрували до Ізраїлю. Ця міграція досягла піку наприкінці 1980-х років з ослабленням еміграційної політики СРСР під час реформ Михайла Горбачова.

Раптовий приплив іммігрантів створив навантаження на ресурси Ізраїлю, особливо у сферах житла та зайнятості. Багато новоприбулих стикалися з труднощами у переведенні своїх професійних кваліфікацій та знаходженні роботи відповідно до своїх навичок. Інтеграція радянських євреїв також викликала соціальні виклики, оскільки існували культурні відмінності та початкові напруження між новоприбулими та вже існуючим населенням Ізраїлю. Однак з часом радянські євреї стали невід'ємною частиною ізраїльського суспільства, суттєво сприяючи його культурному, науковому та економічному розвитку. Через це Ізраїль розробив комплексні програми адаптації для інтеграції радянських іммігрантів. Вони включали житлову допомогу, служби працевлаштування та курси івриту через систему ульпанів. Поряд з інтеграцією, Ізраїль також прагнув зберегти культурну ідентичність іммігрантів. Було створено культурні центри, де іммігранти могли святкувати свої традиції та підтримувати культурні практики. Це сприяло формуванню багатокультурного суспільства. Радянські іммігранти привезли з собою високий рівень освіти та професійної підготовки, особливо у галузях науки, технологій та мистецтв. Вони відіграли ключову роль у розвитку високотехнологічної індустрії Ізраїлю та академічних установ. З часом радянська єврейська громада в Ізраїлі набула

значного політичного впливу, з багатьма іммігрантами та їхніми нащадками, що стали видатними діячами ізраїльської політики, бізнесу та культури.

Культурна політика Ізраїлю щодо репатріації євреїв у 70-80-х роках ХХ століття була важливим і багатограним аспектом національної стратегії, спрямованої на зміцнення державності, розвиток національної ідентичності та інтеграцію нових іммігрантів. Цей період характеризується активною діяльністю ізраїльського уряду у декількох ключових напрямках. Алія була центральним елементом ізраїльської політики з моменту заснування держави у 1948 році. У 70-80-х роках ця політика зазнала нових викликів та можливостей. Ізраїль активно залучав євреїв з різних частин світу, особливо з Радянського Союзу, Ефіопії та арабських країн. Виїзд радянських євреїв був ускладнений політичними обставинами. Ізраїль, разом із міжнародними єврейськими організаціями, вів постійні переговори з радянським урядом, домагаючись права євреїв на виїзд. Цей процес був відомий як "боротьба за виїзд", і включав значні дипломатичні зусилля та кампанії підтримки серед міжнародної спільноти.

Інтеграція нових репатріантів була ключовим аспектом ізраїльської політики. Держава розробила численні програми для допомоги новоприбулим у адаптації до нового середовища. Однією зі складових частин даних зусиль були так звані ульпани – мовні школи, що грали важливу роль у вивченні івриту новоприбулими. Курси були безкоштовними і надавали репатріантам можливість швидко вивчити мову, що було критично важливим для їхньої соціальної та економічної інтеграції. Окрім цього, Ізраїль надавав можливості для професійної перепідготовки нових іммігрантів, щоб вони могли знайти роботу відповідно до своїх навичок і кваліфікацій. Це включало як технічні курси, так і допомогу у працевлаштуванні.

Окрім вищезазначеного, ізраїльська держава надавала значну економічну підтримку новим репатріантам. Це включало житлові субсидії, безвідсоткові кредити, фінансову допомогу на початковому етапі інтеграції. Ці заходи допомагали новоприбулим швидше адаптуватися і почати нове життя в Ізраїлі. Політика Держави Ізраїлю також включала заходи щодо збереження культурної спадщини репатріантів. Культурні центри, які були створені в різних містах, сприяли підтримці традицій і звичаїв новоприбулих, одночасно інтегруючи їх у єдине ізраїльське суспільство. Такі центри організовували культурні заходи, мовні курси та інші програми, які допомагали репатріантам зберігати свою культурну ідентичність, при цьому адаптуючись до нових умов. Освітня система Ізраїлю відіграла важливу роль у процесі інтеграції. Школи та університети пропонували спеціальні програми для молоді з сімей репатріантів, що дозволило їм швидко адаптуватися до нових умов. Освітні програми включали не тільки стандартні предмети, але й курси з історії, культури та традицій Ізраїлю, що сприяло формуванню спільної національної ідентичності.

Ізраїль активно працював на міжнародній арені для забезпечення можливостей репатріації. Особливо це стосувалося радянських євреїв, для яких виїзд з СРСР був ускладнений політичними обставинами. Ізраїль вів переговори з радянським урядом та міжнародними організаціями для полегшення цього процесу. Однією з ключових подій цього періоду стало підписання договору між США і СРСР про вільний виїзд євреїв, що значно полегшило репатріацію. Значну роль у цьому відігравали різні єврейські організації та ізраїльські дипломати та політики, які постійно тиснули на Радянський Союз та інші країни з метою забезпечення прав євреїв на репатріацію.

Підсумовуючи, культурна політика Ізраїлю щодо репатріації євреїв у 70-80-х роках ХХ століття була спрямована на створення умов для успішної інтеграції новоприбулих у суспільство, збереження їхньої культурної ідентичності та зміцнення національної єдності. Вона була багатогранною та охоплювала різні

аспекти життя нових іммігрантів. Через програми навчання, економічну підтримку, культурну адаптацію та активні політичні зусилля Ізраїль зміг створити ефективну систему, яка дозволила мільйонам євреїв з різних куточків світу знайти новий дім в Ізраїлі та внести свій внесок у розвиток держави, зміцнити національну ідентичність та забезпечити стабільний розвиток країни.

РОЗДІЛ 4

Культурна взаємодія держави Ізраїль та незалежної України

Взаємодія між Ізраїлем та Україною, яка набула нових вимірів після здобуття Україною незалежності в 1991 році, не обмежується лише економічними та політичними зв'язками. Культурні програми Ізраїлю в Україні відіграють значну роль у зміцненні взаєморозуміння між народами, сприяють культурному обміну та збагаченню обох країн. Ізраїль активно підтримує різноманітні культурні ініціативи, спрямовані на просування ізраїльської культури в Україні та ознайомлення ізраїльтян з українською культурною спадщиною. Історичні зв'язки між українським та єврейським народами мають багатовікову історію. Єврейська громада в Україні є однією з найстаріших у світі, її культурна спадщина відіграє важливу роль в історії обох країн. Упродовж століть єврейська культура мала та має вплив на українське суспільство, збагачуючи його літературу, музику та мистецтво. Навіть після масової еміграції євреїв з України в різні періоди історії, зв'язки між країнами залишилися міцними.

Ізраїль активно організовує та підтримує виставки ізраїльських художників в Україні. Наприклад, у Києві, Львові та Одесі регулярно проводяться виставки сучасного ізраїльського мистецтва. Одним із відомих прикладів є виставка "Ізраїльські митці в Україні", що проходила у Національному музеї мистецтв у Києві. Фестивалі також є важливою складовою культурного обміну. Фестиваль "Ізраїльський тиждень" став традиційним заходом в Україні, який включає кінопокази, музичні концерти, театральні вистави та кулінарні майстер-класи, представляючи багатогранність ізраїльської культури. Поряд з цим кіно так само є потужним інструментом культурного обміну. Ізраїль підтримує покази ізраїльських фільмів в українських кінотеатрах та на фестивалях. Наприклад, щорічний фестиваль "Тиждень ізраїльського кіно" у Києві демонструє найкращі зразки сучасного ізраїльського кінематографа, привертаючи увагу українських

глядачів до культурних та соціальних аспектів життя в Ізраїлі. Музика є універсальною мовою, яка об'єднує людей. Ізраїльські музиканти регулярно виступають в Україні, беручи участь у спільних концертах та музичних фестивалях. Співпраця між українськими та ізраїльськими музикантами сприяє створенню унікальних проєктів, які поєднують музичні традиції обох країн.

Важливе місце у культурній співпраці України та Ізраїлю займають шкільні установи, підтримка єврейських шкіл в Україні є важливою складовою збереження єврейської ідентичності, культурної спадщини та релігійних традицій. Ці школи грають ключову роль у підтримці єврейської спільноти, сприяючи не лише академічному, але й духовному та культурному розвитку учнів. Єврейська освіта в Україні має давню історію. До Другої світової війни в Україні існувала розгалужена мережа єврейських шкіл, де навчання велося на їдиші та івриті. Проте після Голокосту та радянської політики асиміляції більшість з них були закриті. Відродження єврейської освіти розпочалося наприкінці 1980-х років, коли Україна здобула незалежність.

В Україні функціонують різні типи єврейських шкіл, включаючи денні школи, недільні школи та хедери (релігійні школи). Денні школи забезпечують повний цикл загальноосвітньої програми з акцентом на єврейську історію, культуру та традиції. Недільні школи зазвичай пропонують заняття у вихідні дні, орієнтуючись на дітей, які відвідують звичайні загальноосвітні школи. Навчальні програми єврейських шкіл включають як стандартні предмети (математика, мови, природничі науки), так і спеціалізовані курси з єврейської історії, літератури, Тори, івриту та єврейських традицій. Це дозволяє учням отримати всебічну освіту, зберігаючи при цьому свою культурну та релігійну ідентичність.

Одним з головних викликів для єврейських шкіл в Україні є нестача фінансування. Багато з них залежать від благодійних внесків, підтримки міжнародних єврейських організацій та спонсорів. Державна підтримка часто є недостатньою, що створює додаткові труднощі в забезпеченні якісної освіти. Знайти кваліфікованих вчителів, які володіють як педагогічними навичками, так і глибокими знаннями єврейської культури та традицій, також є складним завданням. Часто доводиться залучати вчителів з інших країн або готувати власні кадри, що потребує часу та ресурсів. Поряд з цим змішування культур та асиміляція є постійною загрозою для єврейських громад. Єврейські школи працюють над тим, щоб їхні учні зберігали свою культурну ідентичність, залишаючись при цьому активними членами українського суспільства.

Міжнародні благодійні організації, такі як Американський єврейський об'єднаний розподільчий комітет (Joint Distribution Committee, JDC) та Фонд Рональда Лаудера, активно підтримують єврейські школи в Україні. Вони забезпечують фінансову допомогу, навчальні матеріали та програми професійного розвитку для вчителів. Хоча державна підтримка єврейських шкіл в Україні є обмеженою, деякі регіональні органи влади надають фінансову допомогу, сприяють виділенню приміщень для шкіл та підтримують культурні проекти. Співпраця з місцевими громадами допомагає поліпшити матеріальну базу шкіл. Єврейська діаспора, особливо вихідці з України, активно підтримує єврейські школи через фінансові пожертвування та організацію освітніх обмінів. Випускники єврейських шкіл, які досягли успіху за кордоном, часто повертаються до своїх альма-матер як спонсори та ментори. Єврейські школи в Україні активно співпрацюють з ізраїльськими навчальними закладами, організуючи обміни учнями та вчителями, спільні проекти та культурні заходи. Це сприяє зміцненню зв'язків між українськими євреями та Ізраїлем, допомагає вдосконалювати навчальні програми та методики.

В цілому підтримка єврейських шкіл в Україні є критично важливою для збереження єврейської ідентичності та культурної спадщини, а також для підтримки міцних дружніх відносин між обома країнами. Ці школи забезпечують своїм учням всебічну освіту, виховуючи в них почуття гордості за свою історію та традиції. Незважаючи на численні виклики, єврейські школи продовжують розвиватися завдяки підтримці міжнародних організацій, благодійників та єврейської діаспори. Збереження та розвиток цих навчальних закладів є важливим завданням для всього єврейського співтовариства, адже вони грають ключову роль у формуванні нових поколінь єврейської громади в Україні.

Ще одним знаковим аспектом у культурній співпраці та взаємодії між Ізраїлем та Україною є програма "Праведники народів світу". Дана програма є однією з найважливіших ініціатив, спрямованих на визнання і вшанування тих людей, які рятували євреїв під час Голокосту. Цей почесний титул присвоює Інститут Катастрофи і Героїзму Яд Вашем в Єрусалимі. В Україні, де під час Другої світової війни відбулися численні акти героїзму з боку неєвреїв, ця програма має особливе значення. Попри загрозу смерті, багато українців ризикували життям, щоб врятувати своїх єврейських сусідів, друзів або навіть незнайомих. Ці люди, які діяли з величезною мужністю і співчуттям, пізніше отримали визнання як "Праведники народів світу".

Процес присвоєння титулу "Праведники народів світу" є суворим і включає ретельне дослідження кожного випадку. Інститут Яд Вашем збирає свідчення тих, хто вижив, а також інші документи, що підтверджують акти порятунку. Особливу увагу приділяється тому, що рятівники діяли безкорисливо, не вимагаючи винагороди. В Україні створено кілька меморіальних комплексів і пам'ятників, присвячених Праведникам народів світу. У різних містах, зокрема в Києві, Львові, Одесі та інших, встановлено пам'ятні знаки на честь українців, які

рятували євреїв. Ці місця служать нагадуванням про людську доброту і мужність в часи страшних випробувань.

Програма "Праведники народів світу" також сприяє розвитку освітніх ініціатив, спрямованих на поширення знань про Голокост та роль Праведників. У школах та університетах проводяться лекції, семінари та виставки, які знайомлять молодь з історією Голокосту і героїзмом Праведників. Визнання і вшанування Праведників народів світу допомагає зберегти пам'ять про Голокост і передати її майбутнім поколінням. Це важливо не лише для історичної справедливості, але й для виховання толерантності, гуманізму та розуміння важливості протидії будь-яким формам дискримінації. Програма "Праведники народів світу" має також важливе дипломатичне значення. Вона сприяє зміцненню відносин між Україною та Ізраїлем, оскільки обидві країни спільно працюють над вшануванням пам'яті героїв, які ризикували своїм життям заради порятунку інших. Ці спільні ініціативи допомагають створювати позитивний імідж України в світі та підвищувати обізнаність про внесок українців у порятунок євреїв під час Голокосту.

Через ці причини програма "Праведники народів світу" в Україні є важливим аспектом вшанування пам'яті тих, хто виявив надзвичайну мужність і гуманність у часи нацистського терору. Визнання цих героїв не лише увічніює їхні подвиги, але й служить моральним орієнтиром для сучасного і майбутнього поколінь. Програма сприяє освітній роботі, збереженню історичної пам'яті та зміцненню міжнародних відносин, підкреслюючи значення людяності і взаємної допомоги в найскладніші часи.

Бабин Яр – один з найбільш трагічних символів Голокосту. Це місце масового знищення євреїв, циган, радянських військовополонених та інших жертв нацистських репресій у Києві під час Другої світової війни. Меморіал Бабин Яр

має надзвичайне значення для збереження пам'яті про ці події та вшанування жертв. Нацистська окупація України під час Другої світової війни призвела до масового винищення єврейського населення. Голокост на українських землях став одним із найжорстокіших епізодів цього геноциду. Бабин Яр – символ цієї трагедії, місце, де було знищено понад 100 000 людей. Масові розстріли в Бабиному Яру розпочалися 29-30 вересня 1941 року, коли за два дні було вбито понад 33 000 євреїв. Протягом наступних років тут також були знищені тисячі циган, радянських військовополонених, українських націоналістів та інших жертв нацистського режиму. Ця трагедія стала одним із найстрашніших символів нацистської жорстокості.

У радянські часи пам'ять про жертви Бабиного Яру замовчувалася. Лише у 1976 році було встановлено перший пам'ятник, який не згадував єврейське походження більшості жертв, а присвячувався «радянським громадянам». Це викликало критику з боку міжнародної спільноти та єврейських організацій. З набуттям незалежності України в 1991 році ситуація почала змінюватися. Питання вшанування жертв Бабиного Яру стало одним із пріоритетів державної політики пам'яті. У 1991 році було встановлено пам'ятник «Менора», присвячений саме єврейським жертвам. Меморіальний комплекс Бабин Яр включає декілька пам'ятників, зокрема пам'ятник «Менора», пам'ятник «Мати Вітчизна», пам'ятник розстріляним дітям та інші. Комплекс розташований у парку, що символізує спокій і вічну пам'ять про загиблих. У 2016 році було анонсовано створення Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр», метою якого є дослідження історії Голокосту, зокрема трагедії Бабиного Яру, а також освітня діяльність. Центр покликаний стати міжнародним науково-дослідницьким і просвітницьким центром, який розповідатиме про трагедію Голокосту і її уроки для людства.

Меморіал Бабин Яр відіграє ключову роль у збереженні пам'яті про жертви нацистських репресій. Він нагадує про жахи Голокосту та важливість боротьби з антисемітизмом, расизмом та нетерпимістю. Меморіал і пов'язані з ним освітні проекти сприяють поширенню знань про Голокост серед молодого покоління. Це допомагає виховувати толерантність та запобігати повторенню подібних трагедій у майбутньому. Меморіал Бабин Яр є важливим місцем пам'яті не лише для України, але й для всього світу. Щорічно сюди приїжджають тисячі туристів і делегацій з різних країн, щоб вшанувати пам'ять жертв і ознайомитися з історією цього трагічного місця. Планується розширення і вдосконалення меморіального комплексу, включаючи створення нових експозицій, інтерактивних виставок і освітніх програм. Це дозволить залучити більше відвідувачів та підвищити рівень обізнаності про трагедію Бабиного Яру.

Меморіал Бабин Яр є важливим символом пам'яті про трагедію Голокосту та масові розстріли, що відбувалися під час нацистської окупації. Він нагадує про важливість збереження історичної пам'яті, вшанування жертв і боротьби з нетерпимістю та ненавистю. Створення і підтримка цього меморіалу є спільним завданням як для України, так і для міжнародної спільноти, адже лише пам'ятаючи про минуле, ми можемо будувати краще майбутнє.

Підсумовуючи, Культурна взаємодія між Ізраїлем та незалежною Україною є яскравим прикладом взаємозбагачення та спільної роботи двох країн, які мають глибокі історичні зв'язки. Ця взаємодія базується на спільній історичній спадщині, культурних обмінах та співпраці у різних сферах мистецтва, літератури, музики та освіти. Спільна історична спадщина, зокрема багатовікове перебування єврейських громад в Україні, є важливим фундаментом для сучасної культурної взаємодії. Після здобуття Україною незалежності в 1991 році, культурні зв'язки між країнами почали відновлюватися і розвиватися на новому рівні, що стало можливим завдяки прагненню обох країн до взаємного

порозуміння та співпраці. Культурна взаємодія між Ізраїлем та Україною має позитивний вплив на обидва суспільства. Вона сприяє взаємному збагаченню, розширює культурні горизонти та зміцнює дружні відносини між народами. Завдяки культурним проектам українці та ізраїльтяни краще розуміють одне одного, що сприяє розвитку толерантності, взаємоповаги та злагоди. Незважаючи на позитивний вплив, культурна взаємодія між Ізраїлем та Україною стикається з деякими викликами. Політичні та економічні труднощі можуть впливати на співпрацю, проте обидві країни прагнуть зберігати і розвивати культурні зв'язки. Перспективи розвитку включають розширення програм обміну, створення нових культурних проектів та поглиблення освітньої співпраці. Загалом Культурна взаємодія між Ізраїлем та незалежною Україною є важливим аспектом двосторонніх відносин, що сприяє збереженню та збагаченню культурної спадщини обох народів. Спільні проекти в галузі мистецтва, літератури, музики та освіти створюють міцні основи для подальшої співпраці та взаєморозуміння. Збереження та розвиток цих культурних зв'язків є важливим завданням для обох країн, адже вони допомагають будувати мости між культурами та створювати спільне майбутнє, ґрунтоване на повазі, взаєморозумінні та спільних цінностях.

ВИСНОВКИ

Алія, або репатріація євреїв до Ізраїлю, в 70-80-х роках ХХ століття була складною та багатогранною темою, яка відображала різноманітні аспекти культурної політики руху. Вона стала ключовим елементом культурної політики єврейського народу в ті роки, сприяючи відновленню єврейської культури та ідентичності після століття переслідувань та дискримінації. Алія була також політично значущою, оскільки вона сприяла укріпленню держави Ізраїль та її національного зростання в умовах геополітичних викликів регіону, культурна політика цього руху в значній мірі була визначена міжнародним впливом, зокрема сприянням Заходу та інших країн у цьому процесі. Проте, культурна політика алії також відображала внутрішні тенденції в ізраїльському суспільстві, такі як дебати про імміграційну політику, інтеграцію новоприбулих та збереження культурного різноманіття, усе це мало значний соціокультурний вплив на ізраїльське суспільство, сприяючи формуванню мультикультурного та багатогранного культурного обличчя країни. Через це культурна політика алії в 70-80-х роках ХХ століття була складним і багатогранним явищем, що відображало різноманітні аспекти історичного, політичного та соціокультурного контексту того часу.

Після Другої світової війни єврейська міграція з Радянського Союзу (а також після його розпаду) є однією з найбільших у сучасній історії. Загалом 2,75 мільйона радянських євреїв виїхали з СРСР до Ізраїлю, США, Німеччини та інших країн. Антисіоністська пропагандистська кампанія в контрольованих державою ЗМІ та підйом сінології супроводжувалися більш жорсткою дискримінацією радянських євреїв.

Після війни радянські євреї почали надсилати листи радянській владі з вимогою дозволити їм іммігрувати до Ізраїлю. Окрім збудження національних почуттів серед євреїв СРСР, існували й додаткові причини, що спонукали їх до еміграції:

1. Євреї зазнавали дискримінації у вищих навчальних закладах, державних установах і в професійному просуванні.
2. Антисемітизм і антисіоністська пропаганда були поширеними в радянських ЗМІ.
3. Посилення націоналізму серед радянських народів, змусило деяких євреїв подумати про своє право на національну ідентичність.
4. Відбулося посилення спілкування між радянськими євреями та євреями всього світу.

До кінця 1960-х років єврейське культурне та релігійне життя в Радянському Союзі стало практично неможливим, і більшість радянських євреїв були асимільованими та нерелігійними. Ця нова хвиля підтримуваного державою антисемітизму, з одного боку, і почуття гордості за переможну єврейську націю над радянськими арабськими арміями, з іншого, розбурхали сіоністські почуття.

Позиція радянської держави щодо еміграції була вкрай неоднозначною: в одних випадках її дозволяли і навіть заохочували, в інших — воно було контрольованим і сильно обмеженим. Єврейський еміграційний рух, що виник наприкінці 1960-х і тривав у 1970-1980-х роках, став прикладом опору та активності в авторитарній системі, що все більше привертало увагу міжнародної спільноти. Так чи інакше це вплинуло на життя сотень тисяч людей, змінило вигляд багатьох міст і селищ Радянського Союзу та за його межами.

Міграція також вплинула на країни прибуття та не обов'язково призвела до очікуваного покращення умов життя та праці мігрантів. В Ізраїлі російськомовне населення становить близько 17,25 відсотка. З 1991 року понад 200 000 колишніх

радянських євреїв змогли переселитися до Німеччини як так звані «біженці за квотою» (Kontingentflüchtlinge). Багато з цих мігрантів досі справляються з проблемами інтеграції та стикаються з обмеженнями в особистому житті та професійній реалізації. Сьогодні, через тридцять років після розпаду СРСР, єврейська міграція ще не залишилася в минулому. Знайомство з його відмінними рисами, а також з його ефектами може покращити наше розуміння сучасних глобальних міграційних процесів.

Культурна взаємодія між Ізраїлем та Україною є важливим елементом двосторонніх відносин, який сприяє зміцненню дружби, взаєморозуміння та культурному збагаченню. Незважаючи на численні виклики, такі як фінансування та політичні чинники, культурні зв'язки між країнами продовжують розвиватися. Збереження та розвиток цих зв'язків є важливим завданням для обох країн, адже культура є потужним засобом зміцнення миру та гармонії у світі. Майбутнє культурної взаємодії між Ізраїлем та Україною виглядає обнадійливим. Подальший розвиток програм обміну, створення нових спільних культурних проєктів та поглиблення освітньої співпраці сприятимуть подальшому зміцненню культурних зв'язків. Залучення молоді до цих процесів є ключовим фактором успіху, адже саме молоде покоління формуватиме майбутнє відносин між двома країнами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герцль Т. Єврейська держава. Пер. з нім. І.Паславський, Львів, Априорі, 2020. - 106 с.
2. Міцель М. Політика і паранойя: КПУ в боротьбі проти “міжнародного сіонізму” (1953-1986). Київ, Дух і літера, 2021. - 422 с.
3. Гордіс. Д. Ізраїль. Історія відродження нації. Пер. з англ. М.Климчук, Київ, Наш Формат, 2021, - 416 с.
4. Меір. Г. Моє життя. Пер. з англ. Я.Стріха, Київ, Наш Формат, 2021. - 424 с.
5. Керем Ц. Євреї та не євреї. Тель-Авів, Яків Прес, 1987. - 291 с.
6. Яворська І. Життя як пошук раю. Чернівці, Технодрук, 2016. - 214 с.
7. Bregman A. Israel's war. A history since 1947. London, Routledge, 2002. - 272 p.
8. Leibovitz L. Aliya. New York, St. Martin's Minotaur, 2005. - 296 p.
9. Leibovitz L. Aliya : three generations of American-Jewish immigration to Israel. New York, St. Martin's Minotaur, 2006. - 308 p.
10. Sobel Z. Migrants from the Promised Land. Canada, Transaction Books, 1986. - 278 p.
11. Simon R.J. New lives : the adjustment of Soviet Jewish immigrants in the United States and Israel. Massachusetts, Lexington Books, 1985. - 216 p.
12. Prital D. In search of self : the Soviet Jewish intelligentsia and the Exodus : a collection of articles. Jerusalem, Magnet Press, 1982. - 292 p.
13. Zaslavsky V. Soviet-Jewish emigration and Soviet nationality policy. New York, St. Martin's Press, 1983. - 204 p.

14. Low A.D. Soviet Jewry and Soviet policy. New York, East European Monographs, 1990. - 280 p.
15. Pinkus B. The Jews of the Soviet Union : the history of a national minority. New York, Cambridge University Press, 1988. - 428 p.
16. Levin N. The Jews in the Soviet Union since 1917 : paradox of survival, New York, New York University Press, 1988. - 564 p.
17. Lustiger A. Stalin and the Jews : the red book : the tragedy of the Jewish Anti-Faschist Committee and the Soviet Jews, New York, Enigma, 2003. - 520 p.
18. Peretz P. Let my people go : the transnational politics of Soviet Jewish emigration during the Cold War, New Jersey, Transaction Publishers, 2015. - 380 p.
19. Laurie P. Politics and nationality in contemporary Soviet Jewish emigration, 1968-89, New York, St. Martin's Press, 1992. - 200 p.
20. Gitelman Z. Jewish nationality and Soviet politics; the Jewish sections of the CPSU, 1917-1930, Princeton, Princeton University Press, 1972. - 600 p.
21. Kochan L. The Jews in the Soviet Union since 1917, London, Oxford University Press for the Institute of Jewish Affairs, 1972. - 376 p.
22. Elazar D.J. Still moving : recent Jewish migration in comperative perspective, New Brunswick, Transaction Publishers, 2000. - 504 p.
23. Bliss J. Jewish migration, London, Raintree, 2012. - 36 p.
24. Rutter J. Jewish migrations, London, Wayland, 1994. - 56p.
25. Basok T. Soviet-Jewish emigration and resettlement in the 1990s, Toronto, York Lanes Press, 1991, - 190 p.
26. Gold S.J. The Israeli diaspora, Seattle, University of Washington Press, 2002. - 280 p.

27. Rothenberg J. The Jewish religion in the Soviet Union, New York, Ktav Pub. House, 1972. - 262 p.
28. Novik P. Jews in the Soviet Union, citizens and builders, New York, New Century Publishers, 1948. - 52 p.
29. Luckert E. Soviet Jewish history, 1917-1991 : an annotated bibliography, New York, Garland Pub, 1992. - 304 p.
30. Eisenstadt S.N. Jewish civilization : the Jewish historical experience in a comparative perspective, New York, State University of New York Press, 1992. - 336 p.
31. Biale D. Cultures of the Jews : a new history, New York, Schocken Books, 2002. - 1240 p.
32. Sawyer T. The Jewish minority in the Soviet Union, New York, Westview Press, 1979. - 392 p.
33. Eckman S. Soviet policy towards Jews and Israel, New York, Shengold Publishers, 1974. - 104 p.
34. Smolar B. Soviet Jewry today and tomorrow, New York, Macmillan, 1972. - 164 p.
35. Oesterley W. The psalms in the Jewish church, London, Skeffington, 1910. - 288 p.
36. Shulman E. A history of Jewish education in the Soviet Union, New York, Ktav Pub. House, 1971. - 198 p.
37. Sarna J. Toward Comprehensive Policy planning for Soviet Union - speaking jews in North America, New York, Yale University Press, 2005. - 22 p.

38. Barry A. The Class of 1979: The 'Acculturation' of Jewish Immigrants from the Soviet Union, New York, North American Jewish Data Bank, 2008. - 68 p.
39. Montalbano W. Israel troubled by Soviet jews, Los Angeles, Los Angeles times, 1988. - 5 p.
40. Krasikow S. Declassified KGB Study illuminates Early Years of Soviet Jewish Emigration, New York, Forward press, 2007. - 10 p.
41. Gilbert M. Soviet Jews: Their Situation in Recent Years // Vision Confronts Reality: Historical Perspectives on the Contemporary Jewish Agenda, New York, Fairleigh Dickinson University Press, 1989. - 228 p.
42. David E. Zionism, England, Printdisabled, 2009. - 236 p.
43. Laqueur W. A history of Zionism, New York, MJF Books, 1996. - 680 p.